

GJALLARHORNET

Utgives av Svenska Arkeologiska
Samfundet

Årgång 32. Nr. 1. 2012

Nya tag!

Så var det då äntligen dags för årets första nummer av Gjallarhornet! I samband med detta har vi passat på att anpassa nyhetsbladet som nätpublikation för att underlätta läsningen direkt från datorskärmen. Hör gärna av er om ni har fler förslag på förbättringar.

I följande fullspäckade nummer presenterar Inga Ullén och Jackie Taffinder inledningsvis aktuell forskning vid Statens historiska museer. Nils Ringstedt redogör för ett seminarium om arkeologiska undersökningar i Stockholms län 2011 och för Jutta Wallers nyutgivna bok om gravfynd från Uppland och Södermanland. Intressanta resultat från förra årets arkeologiska undersökningar på Listerlandet i Blekinge är temat för Elisabeth Rudebecks bidrag.

I slutet av detta nummer finner ni även en kallelse till **samfundets årsmöte** som i år kommer att hållas på **Göteborg stadsmuseum** den **20 april**. Vi ser naturligtvis fram emot många deltagare och ett intressant program!

Väl mött på
Svenska Arkeologiska Samfundets
årsmöte 2012!

Historiska nyheter

Aktuellt om forskning vid Statens historiska museer

Aktuell arkeologi

Aktuell arkeologi är en ny populärvetenskaplig föreläsningsserie vid Historiska museet. Den första föreläsningen hölls den 25 januari av Charlotte Hedenstierna-Jonson. Charlotte driver ett forskningsprojekt "Birka, Rus' och nordiska gentes vid Historiska museet. Projekt bekostas av Riksbankens Jubileumsfond. Charlottes föredrag hade följande titel – *Vad kan ett barn berätta. Om arbetet med Birkaflickan, rekonstruktion, forskning och resultat.* Ett femtiotal besökare kom till det kvällsöppna Historiska museet för att höra Charlotte berättar om Birkaflickan. Charlotte gick igenom rekonstruktionsprocessen och alla val som gjordes under arbetet med denna pedagogiska del av projektet. Hon berättade sedan hur Birkaflickan kommer att ingå i hennes egen forskning som handlar om identitet och tillhörighet i Birka.

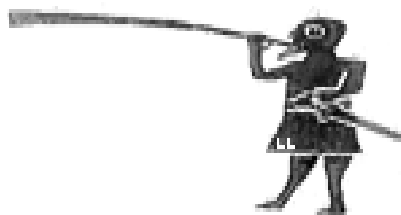
Charlotte Hedenstierna-Jonson.

Det har tagits prov på skelettet för att undersöka benens stabila isotoper. Syftet är att ta reda på flickans ursprung. Charlotte vill genom sin forskning ge en ny och fördjupad syn på vad Birka representerar, hur man kan definiera dess befolkning och vad detta kan säga om vikingatidens Sverige. Centrala frågor rör hur människan betraktade sig själv, sin tillhörighet och sin omgivning. Arbetet knyter an till Historiska museets infrastruktursatsning *Birka – en arkeologisk forskningsresurs*, där det arkeologiska materialet från Birka skall bli mer lättillgängligt. Även detta projekt bekostas av Riksbankens Jubileumsfond.

Flera historiska nyheter

Under året blir det ytterligare fyra föredrag som alla handlar om Statens historiska museers egna forskningsprojekt. Den **18 april**, kl. 18.00 föreläser Malin Grundberg, historiker anställd på Historiska museets enhet för kommunikation och publik. Hon är engagerad i museets projekt om sin egen historia, *Ett historiskt museum*, finansierat av Vitterhetsakademien. Malins föreläsning har titeln *O forna tiders kvinnor och andra kvinnoutställningar. Om Historiska museets historia ur ett genusperspektiv*. Den **12 september**, kl. 18.00 talar Jonas M. Nordin om sitt forskningsprojekt *Arkeologi och Nya Sverige: materiella spår av en kolonial praktik*. Jonas har en av Vitterhetsakademiens traineetjänster vid Historiska museet. Den **24 oktober**, kl. 18.00. är det Cecilia von Heijne som håller föredraget *Vikingar och kalifatet*. Cecilia är också innehavare av en traineetjänst vid Vitterhetsakademien och verksam vid Kungliga Myntkabinettet. Den **28 november**, kl. 18.00 kommer ytterligare ett föredrag men ämnet är ännu inte spikat. Håll utkik på Historiska museets hemsida.

Om du har frågor om serien kan du kontakta Inga Ullén inga.ullen@historiska.se eller Jackie Taffinder jackie.taffinder@historiska.se.

Arkeologi i Stockholms län 2011

Ett faktopäckat seminarium om intressanta arkeologiska undersökningar i länet 2011 avhölls 13 februari 2012 på Länsstyrelsen i Stockholms län. Ett 90-tal deltagare från olika institutioner och organisationer deltog. Länsantikvarie Maria Mamlöf välkomnade och Michael Olausson höll i seminariet.

Länsstyrelsen hade ca 500 ärenden 2011, varav ett hundratal ledde till arkeologiska åtgärder. Av dessa var 55 förundersökningar och 6 särskilda undersökningar. Totalt användes ca 23 miljoner kr för arkeologi i länet 2011. Under 2012 väntas undersökningar ske av gravfält och boplatser i anslutning till att väg 76 dras förbi Norrtälje. Vid Arlanda skall undersökas en stenåldersboplatser och i Märsta industriområde ett stensträngssystem. I Brista igångsätts ett gigantiskt projekt rörande boplatser, gravfält, spår av större stensträngssystem och odlingspår. Vidare skall bl a undersökningar ske i samband med planer på järnväg mellan Roslagsbanan och Arlanda.

Presentationerna på seminariet visade vilken bredd, som 2011 års arkeologi hade. Göran Wertwein berättade om undersökningar av gropkeramiska boplatser under och ovan vattnet runt Arlanda. En boplatser var ca 5 000 m² och med två tydliga kulturgrupper – gropkeramisk och stridsyxekultur. På platsen konstaterades transgression – en äldre fas med kulturlager, senare översvämning, avsättning av lerlager, nedspolad sand över kulturlagret – varpå vattnet åter drar sig tillbaka. Stranden blev åter boplatser. Hur stor transgressionen var är dock inte klarlagt.

Linda Lindwall presenterade omfattande förundersökningar av gravfält i samband med ”förbifart Norrtälje”. Här har totalavbaning skett av ett gravfält i Tälje. Stora fördelar finns med totalavbaning men Linda framhöll även att information försvinner när lager tas bort – lager som kan ha innehållit värdefull information. Utgrävda gravar hade varierat gravskick, var från folkvandringstid och uppvisade bl. a. agraffknappar, björnfalanger samt flera olika typer av inre gravskick. En stor husgrunds-terrass nedanför gravfältet har sannolikt haft flera byggnader.

Ett intressant område presenterades av John Hamilton, Johan Runer och Louise Evanni. Det gällde Äggelunda (Eklunda) gravfält och gårdstomt. Gårdstomten var enligt Runer indelad i 3 separata områden. Här har legat bostadshus fram till 1940-talet. Därunder påträffades förhistorisk bebyggelse – långhusstrukturer. Mycket makrofossilt material kom fram liksom en kvarnsten av skiffer från Dalarna samt Östersjökeramik. Bl a framkom äldre rödgods, flera sporrar liksom en stjärntrissa till en sporre. En välbevarad, stenskodd medeltida brunn påträffades även. Det var i den

som makrofossilt material fanns. Bl a konstaterades lin och hampa (som antydde textilproduktion), humle för öl, kålodling, morot, krasse. Ett tiotal klippingar från t. ex. Kristian II och Gustav Vasas tid var bland fynden.

Gravfältet är äldre än tomten och var vid undersökningen mycket förstört. Louise Evanni berättade att här fanns 17 tydliga stensättningar men även ett 30-tal separata begravingar. Kulturlagret var ca 5 – 10 cm tjockt. Två stora områden uppvisade spridda brända ben samt fynd. Gravfältet är från folkvandringstid – vendeltid och har ett varierat gravskick med många omarkerade begravingar. Flera mycket prydliga stensättningar visade sig vara tomma! På gravfältet påträffades flera keramik-depositioner och även enstaka härdar. Stratigrafen var omfattande och flera ytor hade överlagringar. En synnerligen intressant kammargrav visade sig finnas på gravfältet. Graven var röseliknande och troligen hade militär en gång haft skyttevärn på platsen. Graven var 12 m i diameter men med ”bräm” ca 17 m. Höjden var knappt 1 m. Anläggningen låg på en svedd yta. Tre störhål fanns men inga hörnstolpar i graven. Botten var sotbemängd och en sydport noterades söder om graven. Fynden var ”klassiska” – ett 30 – 40-tal glasbitar, 3 små guldbleck, spelpjäser samt en 4 cm lång förgylld svärdsknapp (se Evannis bild av knappen).

Gunilla Lindgren berättade om undersökning av gravfältet Stenen 2 i Sollentuna. Gravfältet låg på en villatomt i ett tätbebyggt område. Många fler gravar fanns än vad förundersökningen visade. Här var bl a flera skelettgravar. Gunilla uppehöll sig mycket vid det aktuella temat ”förmedling”. Läget för undersökningen i ett tätbebyggt samhälle lockade otroligt många att besöka grävningen. Många skolor tog kontakt och önskade visningar – men tyvärr fanns inte resurser att tillmötesgå alla önskemål. Platsen har varit föremål för undersökning flera gånger. En viktig fråga enligt Gunilla var följande: Hur skall man jämföra undersökningar utförda med 20 – 30 års mellanrum och med olika dokumentationsmetoder mm?

Jim Hansson informerade om de spännande vrakfynd som påträffats vid ombyggnad av kajen utanför Grand Hotells Franska i Stockholm. Inte mindre än 5 skeppsvrak har hittills upptäckts. Ett av vraken var byggt i klink, dvs med överlappande bord. Få fynd av detta slag har gjorts tidigare. Av stort intresse är vidare att skeppets bordläggning är sydd! Det kan tyda på att det rört sig om ett skärgårdsfartyg. Exempel på tidigt sydda båtar är Faraos Cheops begravningsbåt vid Cheopspyramiden (ca 2 500 f Kr) och Hjortspringbåten (ca 300 – 400 f Kr). Varför låg så många fartyg på Blasieholmen? Här fanns mellan 1550 och 1640 ett skeppsvarv! Verksamhet kan ha försiggått på platsen utanför nuvarande Grand. Huggspån har påträffats. I ett vrak (nr 4) har påträffats fina fynd i form av bl a räknesticka, husgeråd, verktyg, kniv, yxa och mynt från 1711 och 1676.

Svärdshjaltet från kammargraven i Äggelunda.

Anders Wikström presenterade den intresseväckande slutrapporten från Trädgårdsmästargrävningen i Sigtuna – 20 år senare. Rapporten sammanfattar resultaten från den stora grävningen. I rapporten konstateras bl. a. att staden anlagts på jungfrulig mark men med planerad tomtstruktur. Stadens största utbredning var på 1000-talet. Rapporten heter ”Fem stadsgårdar – arkeologisk undersökning i kv. Trädgårdsmästaren 9 & 10 i Sigtuna 1988 -90”. Den omfattande rapporten är på 181 s och förtjänar på grund av det spännande innehållet en egen sammanfattning i ett senare Gjallarhornet.

Den avslutande presentationen gjordes av Marcus Hjulhammar. Han redovisade pågående undersökning av hamnmiljön vid Riddarholmen inför bygget av Citybanan. En tunnel skall anslutas till Riddarholmen. Vid utgrävningen konstaterades att enorma fyllnadsmassor lagts på sjöbotten. År 1869 fylldes 8 – 10 m upp. Den arkeologiska undersökningen kunde ske först när massorna tagits bort. Vad som framkom var Sveriges äldsta ångbåtshamn. Det var inte mycket medeltid som påträffades – tvärtom var 72 % av 800 föremål från den gamla ångbåtshamnen. Ett äldre kulturlager visade sig vara från mänsklig avföring under vilket låg ett mycket hårt skikt som inte är färdiganalyserat. Utgrävningen var metodiskt komplicerad. Ett intressant fynd är en snusdosa från 1877 tillhörande Per Persson från Dalarna (Romme och Leksand). Fyndet skall nu ställas ut i Leksand. Andra märkliga inslag var ryska gummigaloscher från 1800-talet!

Det har blivit en årlig tradition att samlas på länsstyrelsen för att lyssna på intressanta föredrag och fina bildpresentationer. Den fullsatta seminariesalen vittnar om hur angeläget deltagarna anser det vara att delta och skaffa sig kunskap om vad som arkeologiskt sker i Stockholms län.

Nils Ringstedt

Ordf. Stockholms läns hembygdsförbunds arkeologisektion

Nils.ringstedt@globalnet.net

Blekinges forntid i nytt ljus – utgrävningarna inför nya väg E22 på Listerlandet år 2011

”Det uppdragsarkeologiska systemets baksida är att utgrävningarna blir ojämnt fördelade i landet. Samhällsbyggnaden – industriområden, motorvägar, bostadsområden, järnvägar – styr var det grävs, medan avfolkningsbygder blir utan utgrävningar. Landskap som Blekinge, Dalsland, Härjedalen, Lappland ligger på arkeologins skuggsida.”

Stig Welinder, 2009, *Sveriges Historia 13000 f Kr – 600 e Kr*, sid. 112.

Inledning

I det ovanstående citatet pekar Stig Welinder på det kända fenomenet att arkeologiska undersökningar är ojämnt fördelade i landet. Vår kunskap om det förflutna är betingad av var dagens centralområden är belägna. Stora undersökningar ger andra möjligheter till analyser av kulturhistoriska skeenden än lösfynd, fornminnesinventeringar och mindre utspridda utgrävningar. I och med de arkeologiska undersökningarna år 2011 inför byggandet av den nya sträckan av E22, mellan Sölve och Stensnäs på Listerlandet (se fig. 1), är Blekinges tid på arkeologins skuggsida ett passerat kapitel. Resultaten kommer inte bara att förändra synen på regionens förhistoria, utan också på kulturella processer i Sydsandinavien och Östersjöområdet i ett vidare perspektiv. Att undersökningen för nya E22 dessutom blev ett samarbetsprojekt mellan institutioner som mestadels konkurrerar om uppdrag adderar ytterligare en poäng till dess gränsöverskridande karaktär.

Vägen

I nästan 40 år har man planerat en större väg genom Blekinge för att förbättra infrastrukturen i området. Olika alternativa sträckningar har utretts och år 2005 beslöt regeringen att vägen skulle byggas inom den nu aktuella sträckan, längs med den östra kanten av den utdikade sjön Vesan. Beslutet följdes av flera överklaganden, bland annat med hänvisning till vägens negativa påverkan på landskapets unika kultur- och miljöhistoriska värden (Björk 2010). Överklagandena lämnades utan åtgärd från regeringens sida och år 2010 beslutades att Trafikverket skulle ansvara för byggandet av en 15 kilometer lång fyrfältsväg med mitträcke mellan Sölve och Stensnäs. Kostnaden beräknas av Trafikverket till ca 800 miljoner kronor och vägen ska tas i bruk år 2014. Budgeten för den arkeologiska undersökningen, som bekostas av Trafikverket Region Syd, är omkring 65 miljoner kronor.

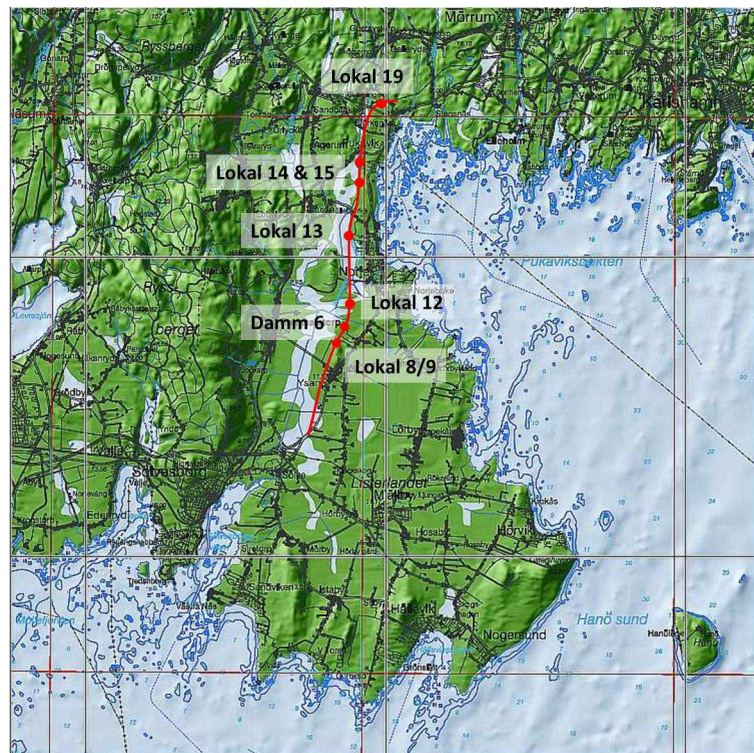

Fig. 1. Listerlandet med dagens kustlinje, läget för nya E22 och de undersökta lokalerna. Observera att vattennivån anges så som den skulle ha sett ut om Vesan inte dikats ut. Kartan är © Sveriges geologiska undersökning.

Arkeologisk bakgrund

Den arkeologiska undersökningen hade föregåtts av utredningar och förundersökningar vid olika tillfällen mellan 1999 och 2010 (Rudebeck m.fl. 2010). Redan tidigt i planeringen stod det klart att den planerade vägsträckningen skulle gå i ett område där man kunde förvänta sig att finna mycket fornlämningar, inte minst från olika perioder av stenåldern, och att det sannolikt skulle finnas goda bevaringsförhållanden för organiskt material i anslutning till gytjelagren som avsatts i den forna sjön.

I samband med förundersökningen 2010 inleddes diskussioner mellan Blekinge museum med samarbetspartners – Sydsvensk Arkeologi AB, Kalmar läns museum och Smålands museum/Kulturparken Småland – och Riksantikvarieämbetet UV Syd om samarbete inför anbudet för den särskilda undersökningen. Diskussionerna föll väl ut och i januari 2011 lämnade institutionerna ett gemensamt anbud under Blekinge museums huvudmannaskap – det enda anbudet som inkom till Länsstyrelsen. Tiden därefter präglades av intensiv kontakt mellan Länsstyrelsen, Trafikverket och Blekinge museum om projektets budget, de arkeologiska insatserna,

naturvetenskapliga analyser och förmedlingsfrågor. Den 23 mars fattade Länsstyrelsen beslut om särskild undersökning. Utgrävningarna började omkring första maj och pågick till slutet av oktober. Omkring 45 arkeologer från de fem ingående institutionerna medverkade. Rapportarbetet pågår nu som bäst och undersökningarna ska vara avrapporterade i slutet av 2013. Förutom rapporterna ska det göras fördjupade studier som kommer att publiceras i olika vetenskapliga fora och därutöver planeras utställningar och publicering av resultaten i populär form.

Miljön kring Vesan

Vesansänkan bildades efter inlandsisens avsmältning som ett sund mellan Listerlandet i sydost och Ryssberget i väster. Som en följd av skiftande havsnivåer och landhöjning har Vesan genomgått olika stadier. Den har varit sjö, havsvik, lagun och våtmark, och alltid stått i förbindelse med Östersjön. Namnet Vesan kommer sig troligen av de dialektala uttrycken *vesa* eller *vójsa*, som betyder dy eller gytta. Vägsträckningen för nya E22 sammanfaller till stor del med Littorinahavets strandlinje på 4-8 meters höjd över havet, från tiden mellan 6 000 och 2 000 f.Kr. Under denna tid var Listerlandet en ö. Sjön Vesan började dikas ut under 1800-talet för att skapa ny åkermark. I dag finns fyra stora pumpar som pumpar ca 5 kubikmeter vatten per sekund ut i Östersjön för att hålla marken torr, eftersom stora delar av Vesan ligger under dagens havsnivå.

Under de många tusen år som människor har vistats i området har de anpassat sig till Vesans föränderliga miljö, men också påverkat landskapet på olika sätt. För att klarlägga förhållandet mellan människa och miljö under olika tider innefattar det arkeologiska projektet också paleoekologiska undersökningar av lagerföljder och mätning av strandnivåer.

Preliminära resultat

Undersökningen år 2011 omfattade sex platser och lämningarna spänner över minst 11 000 år. De sex lokalerna som undersöktes var sinsemellan mycket olika avseende topografi, fornlämningar och fynd, men på flera fanns lämningar från mesolitisk tid, 9 000–6 000 f.Kr. I det följande presenteras ett urval lämningar från de undersökta lokalerna, tills vidare med sina byråkratiskt klingande beteckningar (fig. 1).

Lokal 8/9 låg strax nordväst om Ysane kyrka, nedanför det kända högggravfältet på Lussabacken, där man tidigare undersökt en gravhög med en centralgrav från bronsåldern och sekundära gravar från folkvandringstid och vikingatid. Stratigrafin på platsen visade sig vara betydligt mer komplex än vad som kunnat utläsas i samband

med förundersökningen. De äldsta lämningarna fanns i den norra delen. En stor mängd slagen flinta av lokal typ (kristianstadflinta) och några vaga anläggningar vittnar om att människor besökt platsen, som då låg vid en vik av den dåtida sjön, under en tidig del av mesolitikum, ca 9 000 f.Kr. En bit högre upp i sluttningen fanns 5-6 hyddlämningar med nedsänkt golv från mellanmesolitikum, 6 500 – 6 000 f.Kr. Hyddbottnarna hade spår efter flera användningsfaser och de hade skyddats från erosion av överlagrande sand någon gång under tidig Littorinatid (fig. 2). Från hyddorna finns ett stort flintmaterial, endast bestående av sydsnkandinavisk flinta. Under hyddorna fanns ytterligare sandlager och därunder ett mörkt lager med ansamlingar av slagen flinta, sannolikt från mellersta delen av tidigmesolitikum, ca 8 500 f.Kr. Längre åt söder fanns hyddor och kulturlager från mellanneolitikum, med inslag av både gropkeramik och stridsyxkeramik. Längst i söder fanns en skärvestenshög, den första som har undersökts i Blekinge. Den skärviga stenen hade lagts ovanpå en stensättning med resta stenar, placerade i koncentriska cirklar. Strukturen hade anlagts i ett väl synligt läge i terrängen. Det fanns inga fynd i den, men träkol från skärvestenslagret har daterats till äldre bronsålder.

Fig. 2. Resterna av en hydda från mellanmesolitisk tid på Lokal 8/9.

I områdets centrala del, direkt under matjorden, fanns spår efter en gård med grophus och långhus från yngre järnålder, sannolikt folkvandringstid. Gården hade ett strandnära läge invid Vesan. Närmast stranden fanns rester av ett båthus, där omkring 30 båtnitar påträffades. Gårdar från yngre järnålder med båthus är kända från många platser i Norge men är mycket ovanliga i Sverige. De har ofta sammankopplats med ledungen, den tidiga krigsflottan.

Damm 6. Utmed nya E22 kommer man att anlägga ett antal dammar som ska samla upp ytvattnet från vägbanan. Vid läget för en av dessa dammar undersöktes en ansamling slagen flinta från tidigmesolitisk tid, ca 8 000 f.Kr. Platsen hade legat invid en våtmark, möjligen en mindre bassäng invid Vesan. Fynden, som låg i ett sandlager direkt under metertjock gytta, utgörs av flintredskap och –avfall. Vid vattensällning av det understa gytjelagret hittades mängder av trä, bark och träkol, liksom brända och obrända hasselnötskal. Här fanns även träföremål, bland dem flera spetsade käppar, som kan ha tillhört mjärdar och andra fiskeredskap. En liten träpinne med vässade ändar kan vara en fiskekrok. Liknande krokar, fast av ben, är kända från andra platser i Skandinavien. De fungerar så att när fisken svalt betet rycker man till kraftigt i reven så att pinnen fastnar på tvären i fiskens gap. Det är ännu oklart om träföremålen är samtida med boplatsen eller om de är yngre och har transporterats dit av vatten när gytjelagren började avsättas.

Fig. 3. Undersökning av kulturlager under gytta i kanten av Vesan på Lokal 12.

Lokal 12 var belägen i låglänt åkermark mellan två skogsbevuxna impediment. På en svag förhöjning, som hade utgjort en udde i kanten av Vesan, fanns kulturlager från ca 6 000 f.Kr. Udden låg vid det smala sund som avvattnade den dåtida sjöns söta vatten ut till havet. Detta var ett optimalt läge ur resurssynpunkt. När platsen översvämmades i samband med Littorinatransgressionen avsattes tjocka gytjelager, som gjort att organiskt material bevarats mycket väl (fig. 3). Förutom djurben, växtrester och trä fanns stora mängder redskap och avfall av flinta, kvarts och bergart. Genom spridningen av flintfynd kunde man identifiera flera slagplatser. Dessutom hittades mikroliter, bland dem pilspetsar med lancett- och triangelform, samt en ansamling mycket långa, oanvända flintspån. Av det organiska materialet kan nämnas hasselnötter och omkring 35 kilo djurben.

De vanligaste däggdjuren på platsen var kronhjort, vildsvin och säl, men man har också styckat större djur, såsom urox, älg och björn. Andra arter är varg, vildkatt, mård och räv. Stora mängder bearbetat ben tyder på hantverk och det finns även färdiga och kasserade redskap, t.ex. en hacka av kronhjortshorn, en metkrok av ben, tandpärlor av bl.a. saltänder och kronhjortständer samt rester av ett 40-tal flinteggade benspetsar. En av dessa har yttäckande ornament på den ena sidan, som påminner om en (filéad?) fisk (fig. 4). I området närmast stranden grävdes också flera tjärbloss fram. Vad de har använts till är inte klarlagt, men metoden att med tjärbloss locka till sig fisk på grunt vatten är känd exempelvis vid ljustring. Här hade även en spetsad påle tryckts ned i lerbotten och i närheten, utspridda i lagret, fanns flera skallfragment av människa.

Ett par hundratusen fiskben gör materialet från platsen unikt. Det rör sig bland annat om abborre, gädda, mört, braxen och gös. En märklig rännliknande anläggning, knappt tre meter lång, och med en grop i ena änden, var fylld med fiskben. Stolphål och pinnhål runt fördjupningen tyder på att det rört sig om en konstruktion av något slag, men hur den sett ut och vilken funktion den haft är än så länge oklart.

På de båda skogsbevuxta impedimenten fanns avsevärt yngre lämningar. Det var huvudsakligen röjningsrösen och odlingsytor från järnåldern och framåt. Det södra impedimentet kröntes av en stor flack stensättning med oklar funktion. Förutom enstaka flintavslag påträffades inga fynd. Stensättningar av denna typ är kända från flera platser i landet och hör vanligen till perioden bronsålder – äldre järnålder. De kan ha fungerat som gravplats, med en eller flera gravgömmor, men de kan också ha haft andra funktioner.

Fig. 4. Ett säreget fynd från Lokal 12: en ca 11 cm lång flinteggad benspets med yttäckande ornering på den ena sidan. Det fanns inga flintor kvar i fårorna längs smalsidorna.

Lokal 13 låg på en markerad höjd på en liten udde ut mot Vesan, med en skyddad vik mot söder (fig. 5). På platsen hittades stora mängder slagen flinta och föremål av bergart i ett flertal koncentrationer. Dessa visar på mänsklig närvaro under flera olika perioder av tidig- och mellanmesolitisk tid. Bland fynden kan nämnas mikroliter, spån samt kärnor och avslag från tillverkning. Invid större markfasta stenblock fanns rester av härdar och andra spår efter lägerplatser. I samband med Littorinatransgressionen avsattes sand ovanpå de mesolitiska lämningarna och när havet dragit sig tillbaka återkom vegetationen och så småningom blev udden åter hemvist för människor. Under årtusendena som följde tunnades sandtäcket på de högre liggande partierna ut, dels genom vind- och vattenerosion, dels på grund av att människor bott i området och odlat marken. Lämningar från bronsålder och äldre järnålder fanns i sanden ovanpå stenålderslagret och de utgjordes bl.a. av härdar och kokgropar.

Längs en markerad åsrygg utmed östra sidan av Vesans norra del låg **Lokal 14** (fig. 5), som framför allt utmärktes av ett stort antal gravar. Den äldsta graven på platsen var spåren efter en runddös, den första kända från Blekinge. Två gravar dateras till stridsyxekultur. Den ena utgjordes av en stenista med brända rester efter en människa. Bland gravgåvorna fanns tandpärlor, bärnstenspärlor och en sönderbränd håleggad flintyxa.

Fig. 5. Flygbild över Lokal 13, mitt i bilden invid knycken av Västra Orlundsån, och Lokal 14, längst upp till höger i bild.

Huvuddelen av gravarna inom området utgjordes av brandgravar från yngre bronsålder – äldre järnålder och troligen även fram i folkvandringstid. Gravarna uppgår till mellan 80 och 100 – antalet är osäkert på grund av att de varit skadade och för att de osteologiska analyserna ännu inte har gjorts. Omkring 50 gravurnor med brända ben har tillvaratagits. Några är extremt höga, uppemot 40 centimeter. Flera urnor var täckta av stenflisor, som hade huggits loss från de markfasta stenarna på platsen (fig. 6). I några fall hade urnorna satts ned i ”två våningar”. Stundtals hade den döde/döda fått en gravgåva i form av ett bronsföremål. Dessa har ofta varit fragmentariska eller endast utgjorts av små bronsbitar, men det finns även hela föremål, såsom sylar, en rakkniv och en halsring. Det finns också exempel på att de kremerade benen lagts i behållare av mer förgängligt material och ibland har de brända benen strötts ned i en grop eller över ett större område. Flera gravar hade stensättningar och ibland anslutande stolphål, som visar på markeringar ovan mark. Stensättningarna var mestadels runda eller oregelbundna, men det fanns också en skeppsformad stensättning och en med tydligt markerad spiralform, bestående av större stenar. Stensättningarna hade även en mängd olika konstruktionsdetaljer såsom mittblock, kantkedjor och fyllning av skörbrända och skärviga stenar.

Fig. 6. En av urngravarna på Lokal 14. En hög tubformad urna med brända ben, omgiven av stödjande stenar och täckt av en större stenflisa. Stenflisan har troligen huggits loss från någon av de markfasta stenarna på platsen.

Över hela lokalen påträffades även rikligt med bearbetad flinta och bergart. En stor mängd bergartsavslag vittnar om hela tillverkningsprocessen av stenyxor under senmesolitisk – tidigneolitisk tid, från de första förarbetena till färdiga yxor.

Lokal 15 låg på samma åsrygg som Lokal 14, men ett par hundra meter längre norrut. Fornlämningarna fanns på tre markerade höjdparter samt i den branta västsluttningen ned mot Vesan. Inom det norra höjdpartiet fanns boplatslämningar, främst grophus, härdar och stolphål, samt i sluttningen tydliga kulturlager. Fynd av flinta från mesolitikum och yngre perioder förekom i matjorden över hela undersökningsområdet. På den mellersta höjden hittades spår efter en hydda från neolitikum, med golvlager och en eldstad. På den södra höjden dokumenterades tre större stensatta gravar, 5-6 meter i diameter. På en av dem hade slagen flinta spritts ut över ytan. Gömda under stenar låg keramikskärvor och brända ben. En urna hade satts ner i en grop utanför kantkedjan, däremot fanns det inte någon grav i stensättningens mitt. Merparten av fynden från lokalen är neolitiska, bland annat tvärpilar, flintspån och keramik. De stensatta gravarna dateras till perioden bronsålder till järnålder, liksom en bronsnål, keramik och en sländtrissa.

Lokal 19 låg i Björkenäs, längst in i Pukaviksbukten. Omkring 3 000 f.Kr. var platsen en lagun strax innanför kusten. Invid lagunen, på 9-12 meter över nuvarande havsnivå, låg två boplatser, en äldre och en yngre. På den äldre boplatserna undersöktes spår efter sju runda hyddor. Det fanns få flintfynd i hyddorna, men däremot fanns det gott om keramik, som visar drag av både trattbägarkultur och gropkeramisk kultur. Den yngre boplatserna utgjordes av spår efter en rund hydda och kulturlager. Inuti hyddan hittades flinta och keramik som kan föras till stridsyxekultur. Gemensamt för hyddorna på lokal 19 är deras storlek: omkring tre meter i diameter. Några av dem var konstruerade med en C-formad ränna, vilken fungerat som fundament för de upprätta stolparna i hyddväggen. Andra hyddor saknade helt ränna, där har väggen istället haft en konstruktion av upprätta stolpar ställda i cirkelform. Övriga hyddor uppvisade en kombination av båda dessa väggkonstruktioner.

Framåtblick

Med utgrävningarna för nya E22 växer en helt ny bild fram av Blekinges och Listerlandets äldsta historia. Som har framgått av beskrivningarna ovan är de mest framträdande tidsperioderna inom undersökningsområdet mesolitikum, tidig- och mellanneolitikum, yngre bronsålder – äldre järnålder och början av yngre järnålder. När det gäller mesolitikum har vi undersökt strandbundna lämningar från en

tidsperiod om ca 5 000 år. Lämningarna var belägna i olika topografiska miljöer och representerar grupper av olika storlek och olika typer av vistelser. Analyser av vattennivåer, ekologiska förhållanden, lämningar och fynd ger goda möjligheter att belysa variation i tid och rum avseende landskapsanvändning, ekonomi, traditioner i sten- och flintteknologi samt regionala kontakter och förbindelser i Östersjöområdet.

Lämningarna från neolitikum visar på intressanta ”hybridformer”, med både sydsandinaviska och östersjöpräglade drag i keramiken, sten- och flintteknologin och gravformerna. Spåren av en dös, Blekinges första kända megalitmonument, på Lokal 14 visar på influenser söderifrån. Gravfältet från bronsålder – äldre järnålder är ett av de största kända gravfälten i Blekinge från den tiden och den stora variationen i gravformer visar på kontakter både söderut och norrut. Gravfältet har sannolikt utgjort ett segment av ett betydligt större gravområde, som sträckt sig norrut genom dagens Pukavik.

Den strandnära gården med ett båthus från yngre järnålder på Lokal 8/9, norr om Ysane, är intressant med tanke på byns sannolikt förhistoriska ursprung. De tre kända äldre runstenarna från Listerlandet, stenarna från Gummarp, Stentofte och Istaby, dateras till 600-talet. På alla tre gör sig en man vid namn Håduf gällande i trakten och stenarna har varit placerade i utkanten av ett förmodat bygdecentrum vid Hörby på södra Listerlandet. Namnet Hörby går tillbaka på ordet *harg* (*hörög*), ”hednisk offerplats” (Björk m.fl. 2011). Vi vet ännu inte säkert dateringen av gården och båthuset, men de hittillsvarande dateringarna har visat på folkvandringstid. Självfallet är det frestande att föreställa sig att Håduf, eller hans förfader Hjorulv – som nämns på Istabysten – besökt platsen och inspekterat båtbygget.

Förmedlingsbrist

Som många av landets arkeologer torde ha noterat har det inte funnits någon hemsida med kontinuerligt uppdaterad information om E22-projektet under fältsäsongen – något som annars hör till självklarheterna idag i samband med större arkeologiska projekt. Orsaken till detta är att den i undersökningsplanen angivna budgeten för förmedling reducerades av Länsstyrelsen till att endast omfatta guidningar på plats. I samband med fältarbetet hölls föreläsningar med anslutande guidningar var fjortonde dag under sommarsäsongen – dessa var mycket välbesökta. Blekinge museum hade information på hemsidan och viss skolverksamhet under höstterminen. I övrigt tog Länsstyrelsen i Blekinge på sig ansvaret för förmedlingen av arkeologin. På deras hemsida kan man finna kort information om undersökningarna och några populärt hållna filmer. Länsstyrelsens förmedlingsinsatser är nu

avslutade. Informationen om preliminära resultat från projektet kommer att uppdateras inom kort på Blekinge museums hemsida.

Jag vill gärna tillägga här att när det stod klart att projektet inte skulle få resurser för kontinuerlig förmedling så erbjöd sig flera medarbetare inom projektet att på fritiden sprida information om undersökningarna på en särskild hemsida. Som projektledare avstyrde jag emellertid detta, då jag menar att det självklart ska ingå i arbetet. Det var tråkigt både för oss inom projektet och för andra, arkeologer såväl som den intresserade allmänheten, att det blev så, men förmedling genom gratisarbete hade försatt landets arkeologer i en bekymmersam situation på sikt.

Referenser

Björk, S. 2010. *Överkörd natur. Rolands Hav och Vesan*. Vekerum.

Björk, T., Persson, T. & Wilhelmsson, H. 2011. *Istabygravfältet*. Blekinge museum.

Rudebeck, E., Alexandersson, K., Jönsson, Å., Nylén & H. Victor. 2010. *Ny sträckning av väg E22, Sölve – Stensnäs. Sölvesborgs och Karlshamns kommuner. Förundersökning 2010.*

Preliminär rapport. Blekinge museum rapport 2010:13.

Rapporten finns tillgänglig på Blekinge museums hemsida:

<http://www.blekingemuseum.se/mapp5/pdf2/2010-13.pdf>

Elisabeth Rudebeck, Sydsvensk Arkeologi AB, projektledare

elisabeth.rudebeck@sydsvenskarkeologi.se

Folkvandringstida Kronologi i Östra Mälardalen

År 1996 publicerades Jutta Wallers avhandling *Dräktnålar och dräktskick i östra Mälardalen: kontinuitet och förändring under folkvandringstid och vendeltid*. AUN 23. Under 2011 utkom Jutta Wallers uppföljare i AUN 43 – en skrift på 99 sidor med rubricerad titel och underrubriken *Gravfynd från Uppland och Södermanland med Dräktnålar som Utgångspunkt*. Syftet med den senare skriften är att redovisa kronologiska slutsatser av de fynd, som utgjorde underlag för avhandlingen 1996. I den senare skriften ges en orienterande tidsbestämning av vulstnålar och polyedernålar, deras undergrupper och utseendemässiga variationer. På det sättet dateras också deras fyndkombinationer. Kammar, agraffer och dräktspännen av olika slag ingår i dessa. Tiden omfattar 300-talet – 600-talet e Kr. Waller har indelat perioden i fyra stadier.

Vad får vi då veta? Waller framhåller inledningsvis att folkvandringstida fynd i Mälardalen var sällsynta, när utgrävningarna av Helgö påbörjades i mitten av 1950-talet. Det ansågs att denna epok inte hade existerat i Mälardalen. Samtidigt med Helgö undersöktes emellertid gravfält i Stockholmsregionen. På Helgö påträffades gjutformor till många av de föremål, som fanns i de utgrävda gravarna. Det visade sig nödvändigt att ta fram en kronologi, specifik för området.

I skriften delas dräktnålarna in i huvudgrupper, undergrupper och varianter. Det inre gravskicket förändras efter Kr f och den romerska järnåldern. Successivt övergår till brandlager, som efter ca AD 550 har keramikkärl.

Det *inre gravskicket* ligger till grund för indelning av gravarna i fyra stadier. I *stadium 1* ingår 9 gravar. Gravskicket är antingen urnegrav eller benlager (med kremerade rengjorda ben). Detta stadium saknar 14C-dateringar men bör motsvara *300-talet eller senromersk tid*. I detta stadium finns endast *vulstnålar* med konvex platta eller ögla. Nålar är i stort sett enda förekommande föremål i respektive grav. Förebilden till vulstnålar återfinns hos praktnålar från äldre romersk tid.

I *stadium 2* ingår 17, möjligen 19 gravar. Gravskicket utmärks av brandlager men med inslag av enstaka urnegravar. Detta stadium motsvarar 400-talet, framför allt de första årtiondena. Det rör sig alltså om *tidig folkvandringstid*. I detta stadium tillhör dräktnålarna huvudsakligen typen *vulstnålar* med platta, ögla eller välvt nålhuvud. Fyra gravar har emellertid *polyedernålar* i olika undergrupper. Nu börjar nålar uppträda parvis och dräkttillbehör börjar finnas i gravarna. Det rör sig om kam och odekorade häktespännen och vidare bältespännen samt skinnskrapor.

I *stadium 3* ingår 50 gravar (möjligen ytterligare 10). Gravskicket är starkt varierande (urnegrav, brandgrop, brandgrop med urnegrav eller brandlager – alltså ett

blandgravskick). Detta stadium motsvarar större delen av 400-talet och några år in på 500-talet. Det rör sig med Wallers ord om "*klassisk folkvandringstid*" med stil I-föremål – men även om *tidig vendeltid*. I detta stadium återfinns både *vulstnålar och polyedernålar* och nästan i lika stort antal. Fyndkombinationerna har ett större antal föremål per grav än i föregående stadium. Dock är antalet föremålskategorier begränsat. Förutom nålar förekommer fibulor, bältringar, pärlor, kammar och enstaka föremål av järn. Stadiet omfattar både den folkvandringstida typen av fyndkombination "som omfattar vulstnålar, bältringar, ornerade agraffer samt Stil I-ornerade föremål och den tidigt vendeltida fyndkombinationen omfattande polyedernålar, små likarmade spännen, stämpelornerade remtungor och ringsöljor". Waller framhåller att bebyggelsen på Helgö når sin höjdpunkt under detta stadium. De för Helgö-verkstaden utmärkande föremålen – reliefspännen av olika typer, agraffer och vulstnålar med triangulär platta – tillhör detta stadium.

Stadium 4 omfattar 45 gravar. Det dominerande gravskicket är brandlager med lerkärl. Tidsperioden är senare delen av 500-talet. Den sträcker sig in i 600-talet. Perioden motsvarar *sen folkvandringstid och vendeltid*. Föremålen är för det mesta *polyedernålar* och stora pärluppsättningar. Det rör sig om enkla polyedernålar. Sammansatta sådana med platta eller ögla förekommer parallellt men med färre exemplar (även i stadium 3). I stadium 4 finns ett fåtal *vulstnålar*. I fyndkombinationerna finns ett större antal föremål än tidigare. Även föremål av järn är vanligare. Kammar förekommer talrikt. De är stora och rikt ornerade. Polykroma pärlor finns. Spännena i gravarna är ormöglespänne, ryggknappspänne, fågelformat spänne, små likarmade spännen i dubbel uppsättning, kräftformat spänne, kupiga rundspännen, ringsöljor i olika utföranden, pärlspridare m fl föremål. Waller nämner att flera gravar med enbart brandlager saknar i fyndkombinationerna de för stadiet utmärkande stora pärluppsättningarna och stora kammar.

Avslutningsvis framhåller Waller att den folkvandringstida kulturen i Mälardalen börjar tidigare än 400-talet. Bo Petrés undersökning av Lundagravfältet (RAÄ 27) visar också att den tidigt vendeltida kulturen börjar tidigare än vad som brukar anges, dvs redan under 400-talet. Resultat från andra gravfält i Mälardalen visar samma sak. Den tidigt vendeltida kulturen har funnits samtidigt med den klassiskt folkvandringstida kulturen – nämligen under stadium 3. Waller hoppas att hennes arbete kan användas, när det gäller att göra en "grovdatering i fält". Efter genomgång av skriften kan undertecknad instämma i detta. Skriften bör vara mycket användbar som referensunderlag inte minst genom de tydliga teckningarna. Det är nämligen en mycket välillustrerad skrift med fina ritningar av nålarna i olika fyndkombinationer. Waller framhåller också att en mer detaljerad kronologisk studie håller på att utarbetas inom projektet *Folkvandringstida Artefakter i Mälardalen* under ledning av

Svante Fischer och Helena Victor. Det rör sig om databearbetning av ett större antal gravar. Dock rör denna en mer begränsad del av den period, som Waller sysslat med.

Tydligen kommer det så småningom att finnas mer preciserade ”kronologiska verktyg” för att tidsbestämma fynd från folkvandringstid!

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@globalnet.net

Meddelande om samfundets Cypernresa

Samfundets Cypernresa har nu 16 anmälda vilket innebär att resan kan genomföras. Vi kan dock gärna vara omkring 20 stycken så det finns fortfarande möjlighet att anmäla sig till Paradisresor info@paradisresor.se Vår ciceron Niklas Hillbom, som ju är ledamot av vår styrelse, kommer att på Cypern ge oss ett kompendium med bl a skisser och ritningar på ruinområden. Kompendiet tar vi med varje dag under resan. Motsvarande kompendium på Syrien/Jordanien-resan var utomordentligt värdefullt att ha tillgång till.

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@globalnet.net

Meddelande om Svenska fornminnesföreningens stipendier 2012

Styrelsen för Svenska Fornminnesföreningen har vid möte i Linköping den 4 februari 2012 beslutat att utdela nedannämnda stipendier huvudsakligen från Hildebrandsfonden, i tre fall med tillskott från andra namngivna fonder. **Observera** att stipendiemottagare har att inom året till stipendiesekreteraren insända en skriftlig redogörelse om stipendiemedlens användning.

5000:- till vardera av:

FM Anna Gustavsson (Göteborg) till arkivstudier i ATA avseende arkeologiska forskarkontakter mellan Italien och Sverige under 1800-talet.

FD Michaela Helmbrecht (Lund) som arbetsstipendium avseende studium av smycken från Uppåkraboplatsen i Skåne.

FD Cecilia Rodéhn (Sollentuna) till arkivstudier avseende Hanna Rydhs roll inom den arkeologiska pedagogiken och förmedlingen. (Varav 3585:- från Birger Nermans minnesfond).

FD Daniel Sahlén (Kristinehamn). Arbetsstipendium till studium av deglar och gjutformar från Birka, Helgö och Uppåkra i jämförelse med motsvarande från fyndplatser i Skottland.(Varav 2559:- från Inga Sernings minnesfond).

FM Ingela Wahlberg (Stockholm). Arbets och resestipendium för studium av birgittinska textilier i Linköping och Finland.

FM Kristina Öhman (Uppsala). Resestipendium för studium av Judas Iskariotavbildningar på ”Sista måltiden-målningar”. (Varav 3345:- från Aron Anderssons minnesfond).

3200:- till vardera av

FD Anna McDevitt (Hägersten) och Anna Sörman (Sollentuna) Till C14-analyser av bränt benmaterial från bronsålderboplatsen Hallunda i Botkyrka.

2.600:- till

FD Anneli Ekblom (Uppsala) till makrofossilanalyser gällande arkeologisk undersökning i Gamla Uppsala.

Stipendiemedlen kommer att utbetalas under loppet av februari månad

Eventuella frågor kan ställas till skattmästaren, Ingrid Fürstenbach

ingridfurstenbach@bredband.net

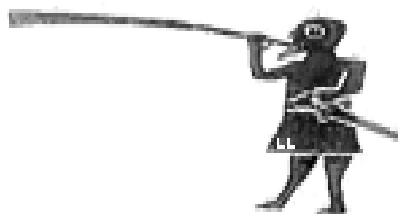
Tel 08 34 45 03

Jan Peder Lamm

Stipendiesekreterare

Janpeder.lamm@bredband.net

Kostervägen 7, 181 35 Lidingö

Svenska Arkeologiska Samfundets årsmöte 2012

Plats: Göteborgs stadsmuseum, S.A Hedlunds sal, Norra Hamngatan 12, Göteborg

Tid: Fredagen den 20 april, 13.00–17.00

Årsmötet: 13.00–14.30.

Kaffe, visning och diskussion

Efter årsmötet väntar kaffe med tilltugg (14.30–15.00). Därefter får vi en rundtur i museets jubileumsutställning *Om 150 år - en jubileumsutställning*, med ciceron Jarl Nordblad (15.00–16.00). Årsmötet avslutas med en diskussion där museets arkeologer berättar om museets ändrade roll och den arkeologiska verksamheten som pågår idag (16.00–17.00).

Dagordning för årsmötet

1. Mötets öppnande
2. Frågan om mötets behöriga utlysande
3. Fastställande av dagordning
4. Val av mötesordförande, mötessekreterare samt två justeringsmän tillika rösträknare
5. Upprättande och justering av röstlängd
6. Verksamhetsberättelse (utdelad)
7. Bokslut (utdelad)
8. Revisionsberättelse
9. Frågan om ansvarsfrihet för styrelsen
10. Styrelsens förslag till budget för 2012 (utdelad)
11. Val av styrelseordförande
12. Val av styrelseledamöter (ett år) och suppleanter (ett år)
13. Val av internrevisorer och suppleanter, val av auktoriserad revisor
14. Fastställande av eventuella avgifter
15. Ärenden väckta av ledamöter
16. Övriga frågor
17. Mötets avslutande

I enlighet med stadgarna skall förslag som ledamot vill ha behandlat lämnas till styrelsen senast fyra veckor före årsmötet. Har du förslag, maila eller posta dem till ordföranden Björn Magnusson-Staaf:

Institutionen för kulturvetenskap

Box 117

221 00 Lund

bjorn.magnusson_staaf@kultur.lu.se

Adressändring eller e-post?

Vi vill påminna alla som bytt adress eller e-postadress att meddela detta till Anders Höberg som ansvarar för Samfundets ledamotsregister. Anders nås på e-post:

anders.hogberg@sydsvenskarkeologi.se eller på adressen Sydsvensk Arkeologi AB

Box 406, 201 24 Malmö.

Gjallarhornet

Deadline för nästa Gjallarhornet är den 29 april. Bidrag skickas till Ola Wolfhechel Jensen, helst med e-post: ola.jensen@raa.se

Alternativt: Ola Wolfhechel Jensen, Riksantikvarieämbetet, Box 5405, 114 84 Stockholm. Gjallarhornet distribueras numera endast via e-post som pdf. Alternativt kan den hämtas på Samfundets hemsida som för närvarande håller på att byggas om.

GLÖM EJ ATT BETALA ÅRSavgift FÖR 2012!